

Istenigazából

GYURKOVICS TIBOR VÁLOGATOTT VERSEI

A barátság értetlenségei fájdalmasabbak, mint a kritikuskokéi. Nem egyszer így fogadtam Gyurkovics Tibor verseit, mert úgy éreztem, hanyag eleganciával vetidobja szavait, mondatait, rímeit a világ arcába. Csak lassan jöttem rá, hogy ez az eszeveszett „kőhajigálás” is része sajátos lázadásának. Ezzel a felismeréssel és meggyőződéssel vállalkoztam arra, hogy magánbeszédet mondjak válogatott verseiről. Túl a húszéves barátságon, düheink összeszikkasztatásán, sebző sértéseinken, le kell hajolni ezekért a „kövekért”! Bizony, gyémántkupacot rakhatnak belőlük!... Jártasan emberi hátrországában, küszködéseinek senki földjén, az idegenkedés szemhályoga is könnyebben lefeszlik s a baráti elfogultság semmivel sem lesz félrevezetőbb, mint az alkalmi kritikuskok értetlenkedése. Valamennyire elébe kell tehát mennem a barátság ösvényén, már csak azért is, hogy válaszoljak kötetzáró versének első szakaszára:

*Nincs módom megérkezni,
nincs már meg az az út,
amin az ember ennyi
baj után hazajut.*

(Aki megérkezett)

Különösen akkor, ha olyan híreket hoz összeszorított öklében, s úgy ahogy Hír című versében emlegeti: „Erős leszek, akár a portya / s a házba sarkalló titok, / hogy szájam mindig csak azt mondja, / mit egész pontosan tudok, // nagy utakról összeszedett hírt / és szűkszavú, nagy híreket, / az igazságot, mivel nem birt / se gyűlölet, se szeretet.”

Hat verseskötet és egy, a gyerekeknek szánt válogatás — tizenhetedik könyvének — az Istenigazából című válogatott versgyűjteményének előzménye. (Nem mellesleg, hogy elbeszélések, regények és hét bemutatott dráma, drámai vizsgálódás nyújtanak rangos körítést költészetéhez!) Igaz, az elsősorban magát költőnek valló Gyurkovics Tibor sokfelé elrejtőzik, sokfajta személyiségátbucskázással álarcozza magát. Ennek ellenére bizonyos — meghatározó! — vonások átütnek a próza és dráma maszkjain. Elsősorban a szenvedélyes-indulatos szeretet (Gyurkovics megszenvédi a szeretetet!) és a szeretetvágy olykor szokatlan ütközésű költői mutatványai. Megvallható, hogy ez a hajlandósága robusztus, a magyar költészetben máshoz alig hasonlítható s a gyanútlan közeledő számára néha elrettentő. A költő Gyurkovicsban dosztojevskij-i lélek munkál, csak magyar tájon, magyar időben — s Közép-Európában! — nyilvánul meg a XX. század második felében. Így nem divat a szenvedés, a nyílt sebek országos körülhordozása, az önszejtés erőinek, érzéseinek elvakult művelése: „Egész nap élek. Hegyes idegek / és rózsaszínű ablakok között. / Belső szuronyok sebesítenek / és körülvesznek éles börtönök.” (Tanulságos volna az „idegek”, a „szuronyok” és a „börtönök” összecsere-berélt jelzőinek elemzése! Valamint a Bámuld az aktot című ciklus „nagyító” fürkészése, ahol is magát keresve-mutogatva Gyurkovics Csontváry, Nagy Balogh János, Bosch, Nagy István, Miro, Klee, Kandinszkij és más festők lelki anyagjegyeivel pötytyözve bőrét fintorodik elének!...) A fentebb idézett Juhász Gyula címűben olvashatjuk: „Az ágyra hullva rettentő parázson / fekszem mindennap rezzenéstelen, / külön kupacba összegyűrve várom / a reggelt és vérzik a tenyerem.” S végül a befejező versszak:

*Enyhülj virág, sebek rózsája! Vajmi
keveset ér a szerzetes szava.*

*Azt álmodom, hogy meg kellene halni,
és nem halok meg egész éjszaka.*

Ha szabad nekifutású, korlátlan papírlapok várhatnák a mondatokat, most belevágnék e sajátos, gyurkovicsi-versek aprólékos széttördelésébe, hogy azután megkeresve minden jelző „illetlen” helyét, a szitkozódás szentségeit, e közérzetet kialakító valós veszélyhelyzeteket. De hát ez maga külön tanulmányt érdemelne... Elferdült világ vagy torzult költői látás-látomás szülőttei ezek? Szóljanak Gyurkovics versei. A Raszkolnyikov címűt így kezdi: „Raszkolnyikov szól: Hol van a szekercém, / amellyel széjjelvertem csöndesen / az öregasszony reszkető fejét én, / ki nézte mind a két szemem...” S később:... „Ó, meddig üssem, hol van a szerencsém, / ezt a repedhetetlen koponyát, / ó, meddig üssem? Ameddig szeretném, / vagy még tovább.” Kíméletlen a világgözérzet dühödött költői kifejezése. Kegyetlen csúfolódás, elszánt dac, az egyszemélyes tehetetlenség íratja e sorokat. Ahogy például a Hála cím után ilyen nyolc sor korbácsol a papírra: „Emberölés volt mindig / legbenső ingerem, / amennyire magam / magamtól ismerem. // Most szép kabátban járok, / s dolgozom, mint az állat, / és verseket ajánlok / föl a Szűzmáriának.” Természetesen idézőjelbe tette az egész verset. A krisztusi térítés hitét suhogtatva jön rá a vállalkozás lehetetlenségére: „És nagyobb lettem önmagamnál, / kinőve bőreim szoros / ruháját s az ajtóban állok, / magányos, véres iparos.” Talán magyaráztatként cseng ide egy korábbi, a Valami című versének első szakasza: „Egy nemzet kellene körém, / egy himnuszt éneklő nemzet, / hogy még egyszer / ragaszkodjam az életemhez.” S időben még előbből a Magyar című vers kezdése: „Magyarország, ez is állam, / elcipelheti a vállam / ingyenesen, térítést se / kérek érte.” Az utóbbi versben újra csak találunk magyaráztatot: „Olasz jön és lányokat lát, / ökröket látnak a belgák” s dörög rá a nemzedéki kényszerpályáról a kiáltás, szitokkal, átokkal: „Nem védem. Nem védhetem meg, / utálok, mint a szerelmet, / bűnbe hajszol, örületbe / Magyarország. Magyar elme.”

A szeretet, a szerelem életmentő, főntartó eleme Gyurkovics Tibornak. (Ha megszámlalnánk a leggyakrabban használt szavait, bizonyára e kettő: szeretet, szerelem fordulna elő a legtöbbszor a versekben, talán több százszor is. Íme három könyvének címe: Szeretlek, akárki vagy — Ne szeress, ne szeress — Mindennapi szerelmünket add meg nekünk ma.) Ám e szavak használata is sajátos; verseiben megdicsőülnek, sárba hullnak, megjelölve, átdöfve és összekaszabolva az erőteljes és szokatlan jelzők villogtatásával. Hát nem borzongatóan szép az ilyen szerelmes vers: „Oly nagyra nőttél bennem, / mint kitárt ujjú fák, / elborítottál engem / az ereimen át, / csupa vér vagyok, nézzed, / tartsd távol a kezed, / nehogy testedhez érjek / és bevérezzek.” (Oly nagy.) „Valakit eszem én is. / Egy asszony húsát, csontját. / Valakin köszörülöm a fogam, / rágom a homlokát.” (Zamárdi.) „Nem írok neked. Nem beszélek. / Nincs semmi mondanivalóm. / Szeretlek, eszlek és föléllek / háromszázhatvanöt napon.” (Az idegen.) Olykor valósággal visszataszító és költészetet csúfoló: „Mint egyszemélyes kuplerájba / már úgy járok haza. / Látom milyen a keze, lába, / milyen a homloka, / levetkezem, mint egy kadét, / s mint egy hanyag diák, / és csókolom lábát, kezét, / s az egész éjszakát.” (Magyarázom az emberi elidegenedés iszonyú falainak kétségbeesett döntögetéseit?)

Édes-dühös indulatokat leveztető, furcsa szerelem ez, ahogy a versek sorait is ez az elemi erő dobja papírra. Növeli „különcségét” a korábbi értetlenkedések sorozata. A költő feketén ragyog és mind szándékosabbá válik a szélsőségekre való eszeveszett törekvés, hiszen a kényszerpálya legkülsőbb, legfeszesebb ívét kell választania, ahonnét már könnyen a semmibe repülhet az ember. Ilyen helyzetben személyes léte válik fenyegetetté, nemcsak a költőség rangja. A Társadalom című versében írja — melyet Lorca emlékének ajánlott.

*Az ember belső titkai
bontakoznak ki végül,*

*a fölösleges szenvedés
kerül a mellre ékül,
meztelenül, a szőr közé
beszúrva, mint a rendjel,
míg maga fekszik a napon
agyonlőtt emberekkel.*

Gyurkovics Tibor szeretettel kínozza kritikusat is, mert időközben olyan szerepet vállalt, amibe beleszorították, noha nem egészen természete ellenére. De ha már így kellett lennie, vállalta istenigazából! ... „arcomon áll az esztendő sora, / tapos, tapos, amíg csak nem nyúl el, / engem is Isten alkotott, csak a / kezét feledve, láb-bal és dühvel.” (Kenyér.) „Micsoda összevisszaság, / micsoda pompa és hiány, / ahogy kinőttem, mint az ég, / az emberiség oldalán... Nem érdekel. Az életemnek / tündéri gögje elreped, / és az marad, amit szerettek / belőlem a gazemberek.” (Micsoda.) Szüntelenül önarcképét akarja pontosítani, a ráncokkal, — az elszántság lövészárkáival! — és sosem széptánc: „Már mindenféle Krisztus voltam, / sovány, erőszakos, dagadt, / és úgy tartottam, ahogy illik, / ütés alá a vállamat.” (Halló, Krisztus.) Azonban az igazi költő számára minden emberi helyzet termékenyítő! A társadalomból való „kivonulás” következménye remeklés: „Nekem csak ez jutott, egy hangtalan jelenlét / az idők nagyvíze felett.” S miért? Arra is válaszol Trikóban című versében. „Vállamra nem csáp jóbrát keze, / lassan fölfordítom a tenyerem, / hogy megvizsgáljam, mivel van tele. / Azt veszttem el, mit el kell vesztenem, // halász-szerszámaimat s azt a dalt, / amit az ember otthonának áldoz, / és úgy fogok ezentúl élni majd, / hogy méltó legyen mindig a halálhoz.”

Gyurkovics Tibor nem lírai alkat a szó elfogadott értelmében. De föl-föllobbanó önfeledtségét, amely a lélek mértani pontjait fölmutatja, megragyogtatja — boldogtalan küzdelem az anyjával, a nőikkel, az elmagányosító otthonokkal, a hazával, a szenvedés szenvedélyes szeretetével és a szerettető szenvedéssel — ő sem képes titkolni, indulattal megsemmisíteni. Éppen a szeretetről írt olyan lírai verset, amely együttzengésre ragadtat s amely bármely ilyen témájú antológiának egyik legszebb darabja lenne! A Négy évszak című versre gondolok s a legszívesebben teljes egészében idézném. Hely hiányában csak szemelgetek: „Valakitől én azt tanultam, / a szeretetnek nincs határa” ... „Azt mondta, hogy a szeretetnek / szabálya nincs, de mint a rózsza / kinyílik egyszer s elborítja / az utakat, a fát, a kertet / s levelét az ajtóba dobja.” ... „Ne mondd, ne mondd! Az ősz kitérve / mint egy kapu, a távoli / mezőkre és utakra ki, / a szeretetnek nincs határa, / ezt mondta egyszer valaki.” (Közben festői tájleírás: „A nyár úgy fekszik, mint a róka / a kert végében összegyűrve, / leégve aranyra, vörösre, / prémmé és szőrré kunkorodva, / a kertbe feködött, mint egy ölbe.”) Vagy: mennyire nem látszik „gyurkovicsi”-nek az ugyancsak a Négy évszaktól való következő szakasz: „A méz pedig öblös pohárban / áll a verandán tétovázva / szilárdan s könnyedén, mint egy ábra, / melyben jövő és elmúlás van / ikrás anyaggá összezárva.”

Írásomban — szándékosan — többnyire Gyurkovics szólt magáért, netán maga ellen, mindenképpen egyedülálló költői ercélet gyúrva-kalapálva-karcolva-rajzolva. S nem is igazsága, hanem tartása, élet-halál tudata hat ránk Ars poetica-jából: „Nem akarok érdekes lenni, / csak egyszerű, / a tárgyak élethez / és szögletheihez hú. // Bizonyosat akarok mondani, / mint a matematika, / bemérni magam az éj / hajlataiba. // Tudom, hogy vonalak / és pontok / alkotják azt, / amit mondok.” Elhivatottságtudata végletes. (Töprenghetnénk azon, mennyire személyes sorsa s mennyire a világ közállapota folytán lett ilyen!) Emberi-költői vállalkozása már nemcsak elhatározott, hanem elszánt is, tartásából aligha enged: „De bátor az, sőt vakmerő, / a hős, aki maga meri / a színes kavicsok közül / a szenvedést választani.” (Szenvedni kell.) Helyét „az éj hajlataiba” bemérte:

*Lekapcsolódsz, mint egy vagon
a tehetetlen kocsisorból,*

*továbbbütödsz a vasakon,
a vasutas már rád se gondol,
pedig tele vagy még teherrel,
melletted jár a gyorsvonal.
Ki se raknak. Aztán egy reggel
megméri tiszta súlyodat.*

(Állomás)

A „Belül maradtam, kívül állok” kor- és közérzetjellemzés; állapot és nem térképesség. Ebből következik, hogy korunkban aligha lehetséges a magánszenvedés. Már alig akarjuk látni az okokat, elborítjuk az eget a szenvedélyek tűzijátékával, ha nem is olyan szélsőségesen, ahogy Gyurkovics teszi... Nemrég azt mondtam egyszer valakinek, aki tehetetlenségemért korholt; az én erőm a tehetetlenségi erő!... Ez akkor rögtönzés volt. Utánagondolva, mindinkább azt hiszem, talán nem is lehetséges ennél nagyobb, világmozdítóbb erő! Csak hitünkkel kell irányt szabni neki! (Szépirodalmi, 1978.)

KISS DÉNES

Katona Judit: Farkasének

Siralmas és iszonyú helyzeteket, József Attila életrajzába illőket rögzítenek az elsőkötetes Katona Judit versei. Tyúkokkal aludni, sámlin állva szennyest mosni, hagymalevestől hányni, lyukas cipőben disznót őrizni — a gyermekkor cselekvési lehetőségei ezek. A példakép-választáskor pedig a jó anya tűnik föl, kit ököllet vertek — s a rossz apa, kinek „borától virág hervadt”. Mindezek után okkal érezhette a költőnő, közös témára írhat verset József Attilának: mert van az életükben, sorukban lényegi közösség, azonosság. Tárnyilagosan, szűkszavúan mondja: „Három testvéremmel intézetekben, nevelőszülőknél nevelődtünk. Tíz évig voltam állami gondozott.” Következő mondatával aztán azt is sejteti, hogy a két pálya csupán külső eseményeiben hasonlíthat egymásra: „Verseim ebből a rám mért szenvedésből születtek” — az egyik élmény helyett az egyetlen hangsúlyozva. És, sajnos, a költői gyakorlat nem mond ellent a költői elméletnek: a Farkasének szerzője valóban a gyermekkori sebeket verseli meg a legtöbbször. Mondanivalója: a szenvedése. A maga számára is már-már hihetetlen ez a szenvedés. Nagyobb baj az, hogy a „törékeny gyerekkor” felidézhetetlen is: a sok „csöndes panasz”-ban sok az önisméltés, sok a visszatérő motívum. Ha pedig „keserűen” szólal meg, még nyilvánvalóbb: nem csak hihetetlen és felidézhetetlen az a régi idő, de természetlen is. Költőileg alig is hasznosítható. „Megéltem annyit már, ha most / meghalnék is könnyebb volna” — ebből az érzelmi alapállásból közelít múlthoz és jelenhez. Meghatódik saját maga szomorú sorsától, és ezt a meghatódást várja el másoktól. Még a gyermekétől is, ezért márt-hatja a szemébe, kissé elővigyázatlanul — a kifejezések szó szerint a Keserűen című versből — „bútól vesszőzött életem”.

A Farkasének úgy vállalja a „szörnyű gyermekkor” szűk témakörét, hogy meg sem is kísérel kilépni belőle. A gondolati általánosítás, fölülelemkedés, kívülről szemlélés minden igénye nélkül ismételt részleteket, sorjáztat motívumokat. Így Katona Juditnak nemhogy a létezés vagy az élet egészéről nem sikerül valamiféle víziót alkotnia, de még saját életéről sem. Mintha ma is gyermek volna, úgy panaszkodik. Mintha — az Emlékezőt idézve — a másik „engesztelhetetlen sorsú”, József Attila is megállt volna a „Nincsen apám, se anyám” zokszavánál, s nem jutott volna el a „se istenem, se hazám” keserű dacáig, világmegvetéséig, a megalázásra fölény-nyel válaszolásiig. Az engesztelhetetlen sorsért, a „cserben hagyásért” (Suttogás), a